

Дәріс 12. Экскурсиялық іс — білім үрдістерінің теориясы

Дәрістің мақсаты — экскурсияның мазмұны мен түрлерін, оның тарихи қалыптасуын, музейлер мен білім беру жүйесіндегі рөлін ғылыми-әдістемелік тұрғыдан жүйелеу.

Дәріс жоспары

1. Экскурсиялық іс тарихының кезеңдері
2. Экскурсиялық істің даму тарихындағы негізгі бағыттар
3. Музейлердің ашылуы мен экскурсиялық іс дамуындағы байланыс

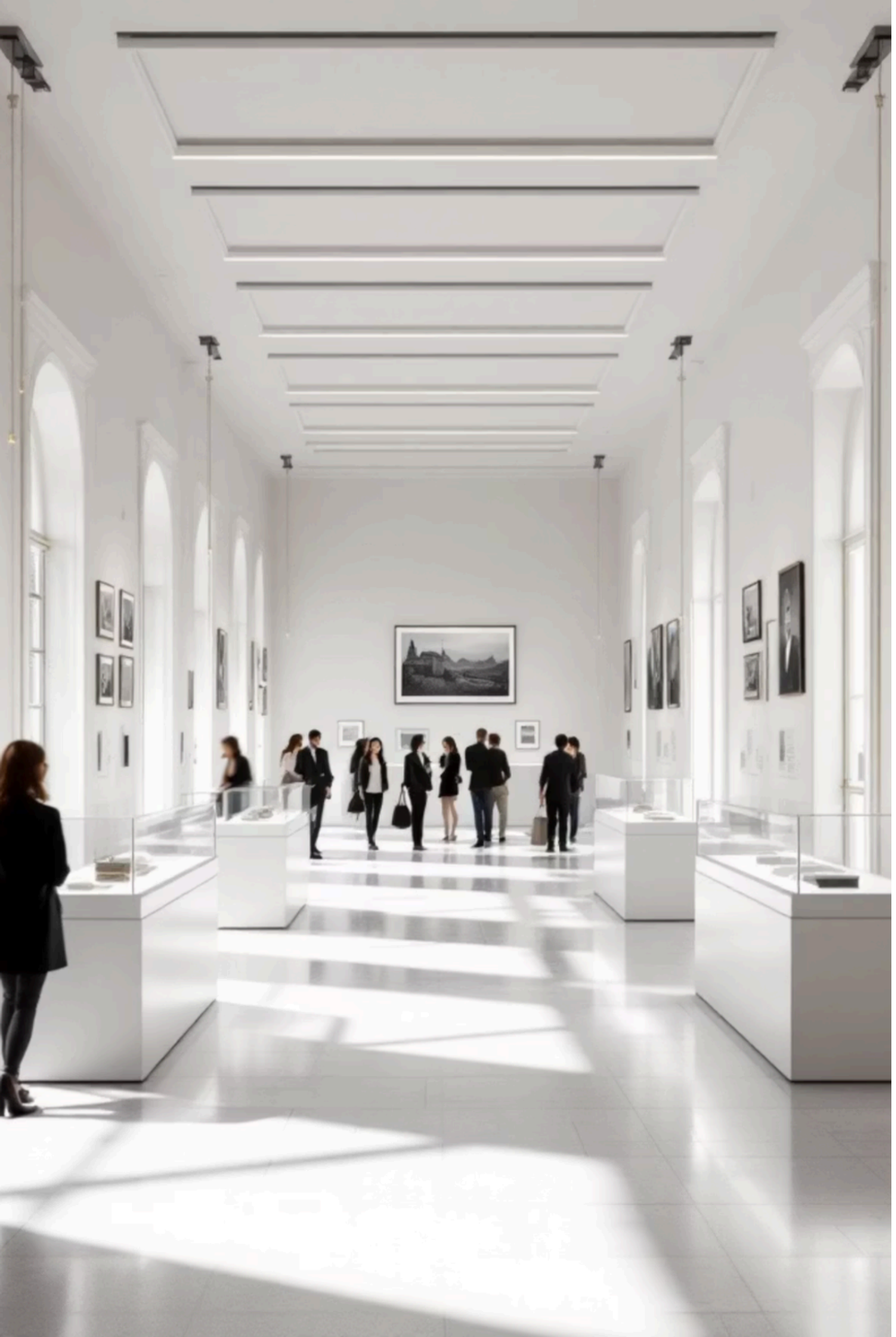

Мақсаты мен қолданыс аясы

Негізгі мақсат

Экскурсия мазмұнын зерттеу нысандарына байланысты жүйелеу: табиғат, музей, өндіріс, тарихи орындар, өлкетану. Экскурсияның оқу-бағдарламалық және мектептен тыс түрлері арқылы оқушылардың ой-өрісін кеңейту.

Қолданылуы

Мектептер мен университеттерде оқу үдерісін байыту, музейлерде ғылыми-ағартушылық қызмет жүргізу, туристік және мәдени-танымдық іс-шаралар ұйымдастыру.

Мазмұндық бағыттар

Мәдени-тарихи, ғылыми- жаратылыстану, өндірістік, өлкетану және аралас тақырыптық экскурсиялар.

Экскурсияның тиімділігі ақпараттық бөліміне, қоршаған ортамен байланысына, ғылыми мәніне және қатысушылар арасындағы коммуникацияға тәуелді. Бұл талаптар экскурсияны жоспарлау және ұйымдастыру кезінде негізгі өлшемдер болып табылады.

Экскурсиялық істің тарихи қалыптасуы — алғашқы кезеңдер

Экскурсиялық іс музейлердің ашылуымен тығыз байланыста қалыптасты. Қазақстанда музейлер 1831 жылдан басталып, Орынбор өлкесінің музейінің ашылуы (қазіргі ҚР Орталық Мемлекеттік музейі) маңызды белес болды. 1827 жылы Бөкей Ордасында ұйымдастырылған Жәңгір ханның «Қару-жарақ бөлмесі», 1883 жылы Семейдегі мұражай ашылуы және 1906 жылы жекеменшік музейлердің пайда болуы — экскурсиялық іс пен музейтанудың алғашқы қадамдары.

Патшалық Ресей дәуірінде экспонаттарды жинау мен көрмелер ұйымдастыруды орыс географиялық қоғамы, Орынбор мұрағат комиссиясы және жер аударылған зиялылар белсенді жүргізді. Алайда экскурсоводтардың арнайы штатының болмауы және әдістеменің жетілмеуі экскурсиялық жұмыстың дамуына тежегіш фактор болды.

1910–1930 жылдар: мамандандыру және әдістемелік жаңғыру

1910 жылы Мәскеуде құрылған «Орталық экскурсиялық комиссия» экскурсиялық істі жүйелеуге, оқушылар мен оқытушыларға әдістемелік көмек көрсетуге бағытталды. Сол кезеңде «Мектеп экскурсиялары, олардың мәні мен ұйымдастырылуы» атты жинақтар жарық көріп, оқу-әдістемелік негіздер қалыптаса бастады. 1920–30 жылдары экскурсиялар мәдени-танымдық туризмнің құрамдас бөлігі ретінде өрлеп, мемлекеттік саяси-ағартушылықтың құралына айналды.

- **Негізгі өзгерістер**
  - Экскурсия әдістемесінің жүйеленуі.
  - Мектеп және қоғамдық ұйымдар арқылы экскурсияларды ұйымдастыру.
  - Мәдени-ағартушылық бағыттың күшеюі.

Соғыс кезеңі және кейінгі қалпына келтіру

Екінші дүниежүзілік соғыс музей жұмысына ауыр әсер етті: кадрлардың азаюы, бюджет тапшылығы және қор қызметінің тоқтауы байқалды. 1942 жылғы ресми статистика бойынша облыстардағы музейлерде қызметкерлер саны қатты қысқарған. Соғыс аяқталғаннан кейін музей жұмысы қайта жанданып, өлкетанушылық және оқу-ғылыми қызметтер арта түсті.

1950–1960 жылдары музей ісінде «ғылыми-ағартушылық жұмыс» ұғымы кеңінен қолданылып, мұражайлар қоғамдық тәрбие мен білім беру орталығына айналды. Экскурсиялар диалог форматында өткізіліп, интерактивті әдістер, сахналандырылған көріністер және аудиторияға бағытталған тәсілдер енгізілді.

1960–1990 жылдар: методология мен коммуникацияның жаңғыруы

Бұл кезең музей қызметінің идеологиялық және педагогикалық функциясының күшеюімен сипатталды. 1964 және 1982 жылғы қаулылар музейлердің тәрбие және идеологиялық рөлін айқындады. Сол уақытта музейдегі экскурсиялық жұмыстың әдістемесі жетілдіріліп, факультативтер, абонементтер, журнальдық талқылаулар мен фестивальдар енгізілді. 1980–1990 жж. коммуникация теориясының ықпалымен музейлер адамның шығармашылық әлеуетін, құндылықтарын қалыптастыруға баса назар қоя бастады.

Диалогтік экскурсия

Сұрақ-жауап және ойын әдістерін қолдану арқылы белсенді оқыту жүзеге асырылды.

Мәдени іс-шаралар

Фестивалдер мен «Музей түні» сияқты акциялар келушілер санын көбейтті және музей қызметіне жаңа мазмұн берді.

Кадрлық қамтамасыз ету және музейтанудың дамуы

1970–1980 жж. музей қызметкерлерінің саны артты, олардың арасында ғылыми қызметкерлердің үлесі өсті. 1981 жылы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ тарих факультетіне «Музейтану» курсы енгізілді, бұл музей кадрларын дайындауды жүйеге салды. 1990-2000 жылдардағы әлеуметтік-экономикалық қиындықтарға қарамастан, музейлердің білім беру функциясы өсе түсті. Мемлекеттік бастамалар мен жобалар (мысалы, 2004 жылы басталған «Мәдени мұра») музей қорларын жаңарту мен насихаттауға ықпал етті.

200+

Музейлер саны

Республика бойынша 200-ден астам музей жұмыс істейді, көпшілігі заманауи технологиялармен жабдықталған.

1.3M

Көрермендер жылдық

Музейлерді шамамен 1,300,000 адам жыл сайын тамашалайды.

20K+

Іс-шаралар

20 мыңнан астам көрме мен дәрістер ұйымдастырылған.

Қазіргі заманғы музей және экскурсиялық іс трендтер мен бағалау

Бүгінгі музейлер коммуникативті даму моделіне көшуде: келуші тұлғасына бағытталған, интерактивті және цифрландырылған қызмет ұсынады. Экскурсияларды бағалау келушілер саны, оқыту көлемі, өткізілген дәрістер мен ұйымдастырылған іс-шаралар арқылы жүзеге асады. Қазіргі талап — экскурсоводтардың кәсібилігі, экспозицияның ғылыми және педагогикалық мазмұны, технологиялық жабдықталуы және қоғамға ашықтығы.

Экскурсия жүргізушілерге қойылатын талаптар: педагогикалық дағды, музейтану бойынша теориялық білім, коммуникация шеберлігі және аудиториямен жұмыс істеу әдістемесі. Экскурсияның сапасын арттыру үшін заманауи трендтерді — цифрлық аудиогидтер, виртуалды турлар, интерактивті түрде оқыту элементтерін — енгізу маңызды.

Бақылау сұрақтары және пайдаланылған әдебиеттер

1. Экскурсиялық істің тарихын неше кезеңге бөлуге болады?
2. Экскурсиялық іс кеңестік заманда қай бағытта дамыды?
3. Экскурсиялық істің даму тарихындағы негізгі бағыттарды атаңыз.
4. Музейлердің ашылуы мен экскурсиялық істің дамуында қандай байланыс бар?
5. Қазіргі уақыттағы музейлердегі экскурсиялық істі бағалаңыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Савина Н.В., Горбылева З.М. Экскурсоведение: Учебное пособие. – Минск, 2004.
2. Емельянов Б.В. Экскурсоведение. Учебное пособие. – М., 2002.
3. Райымханова К.Н., Қатран Д. Музей ісінің теориясы мен практикасы. – А., 2001.
4. Дьякова Р.А. Основы экскурсоведения. – М.:1985.–255 с.
5. Файзуллина Г. Культурно-образовательная деятельность музеев Казахстана в период независимости (1991-2005 гг.): автореф. канд. дисс. ист. наук. – М., 2005. – 26 с.
6. Қазақстан музейлері / Құраст. Мерекешеева С.К. – Алматы, 2009. – 280 с.